

**NOGIRONLIGI BO'LGAN BOLALARNI TARBİYALAYOTGAN OILALARNI
IJTIMOIY QO'LLAB-QUVVATLASHNING NAZARIY VA HUQUQIY ASOSLARI****Fazilova Dilafruz Asatullo qizi**

“Reabilitologiya” mas’uliyati cheklangan jamiyati, Bosh menejer.

O‘zbekiston Respublikasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22680138>

Annotatsiya. Mazkur maqolada O‘zbekiston Respublikasida nogironligi bo‘lgan bolalarni tarbiyalayotgan oilalarni ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashning nazariy, huquqiy va institutsional asoslari kompleks tahlil qilinadi. Tadqiqotda ijtimoiy himoya nazariyasi, inson huquqlari asosidagi yondashuv, ijtimoiy inklyuziya, oilaga yo‘naltirilgan ijtimoiy xizmat, bola manfaatlarining ustuvorligi, reabilitatsiya va habilitatsiya hamda nogironlikning ijtimoiy modeli kabi konsepsiyalar O‘zbekiston sharoitida talqin qilinadi. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi O‘RQ–139-son Qonun, “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi O‘RQ–641-son Qonun, inklyuziv ta’limga oid normativ-huquqiy hujjatlar hamda 2023–2025-yillarda ijtimoiy himoya tizimini yangilashga qaratilgan Prezident hujjatlari o‘rganiladi. Maqolada oilalarning moliyaviy xarajatlari, parvarish yuklamasi, ota-onalarning mehnat bozoridagi imkoniyatlari, tibbiy va reabilitatsiya xizmatlariga kirish, ta’lim, transport, axborot va psixologik yordam masalalari alohida tizimli muammolar sifatida ko‘rib chiqiladi. 2025-yildan 3–18 yoshdagi nogironligi bo‘lgan bolalar uchun davlat-xususiy sheriklik asosida kunduzgi parvarish xizmatining joriy etilishi, erta aralashuv xizmatlarining rivojlantirilishi va “Inson” ijtimoiy xizmatlar markazlarining mahalla darajasidagi faoliyati oilaga yo‘naltirilgan ijtimoiy himoyaga o‘tishning muhim institutsional bosqichlari sifatida baholanadi.

Kalit so‘zlar: nogironligi bo‘lgan bola, oila, ijtimoiy himoya, ijtimoiy xizmat, ijtimoiy inklyuziya, inson huquqlari, reabilitatsiya, habilitatsiya, inklyuziv ta’lim, kunduzgi parvarish, “Inson” markazlari, mahalla, ijtimoiy model, davlat-xususiy sheriklik.

Kirish

Nogironligi bo‘lgan bolalarni tarbiyalayotgan oilalarni ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash masalasi faqat tibbiy yoki moddiy yordam ko‘rsatish doirasida chegaralanmaydi. Bunday oilalarning ijtimoiy holati bolaning funksional ehtiyojlari, oilaning daromad darajasi, ota-onalarning bandligi, parvarish vaqtining hajmi, tibbiy-reabilitatsiya xizmatlariga kirish, ta’lim imkoniyatlari, transport va infratuzilmaning moslashganligi, psixologik qo‘llab-quvvatlash hamda jamiyatlardagi munosabatlar bilan uzviy bog‘liq. O‘zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi Konstitutsiyasida nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari davlat himoyasida ekani mustahkamlangan. Konstitutsiyaning 57-moddasida davlat nogironligi bo‘lgan shaxslarning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy sohalar obyektlari va xizmatlaridan to‘laonli foydalanishi, ishga joylashishi va ta’lim olishi uchun shart-sharoitlar yaratishi belgilangan.

O‘zbekistonning ijtimoiy himoya tizimida so‘nggi yillarda institutsional o‘zgarishlar amalga oshirildi. 2023-yilda Prezident huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligining tashkil etilishi, “Inson” ijtimoiy xizmatlar markazlarining joriy qilinishi, ijtimoiy xizmatlarni mahalla darajasiga tushirish va xizmatlarni kompleks yondashuv asosida tashkil etish shular jumlasidandir. 2025-yilda nogironligi bo‘lgan bolalarga ijtimoiy xizmat va yordam ko‘rsatish tizimini takomillashtirish bo‘yicha PQ–41-son qarorning qabul qilinishi mazkur yo‘nalishdagi siyosatni yanada aniq maqsadli bosqichga olib chiqdi.

Qaror doirasida 3–18 yoshdagi nogironligi bo‘lgan bolalar uchun kunduzgi parvarish xizmatlarini davlat-xususiy sheriklik asosida yo‘lga qo‘yish, ota-onalarning yuklamasini kamaytirish va ijtimoiy xizmatlarni hududlarga kengaytirish nazarda tutilgan.

Shu sababli mazkur maqolaning asosiy maqsadi — O‘zbekiston sharoitida nogironligi bo‘lgan bolalarni tarbiyalayotgan oilalarni qo‘llab-quvvatlashning nazariy va huquqiy asoslarini tahlil qilish, amaldagi tizimning institutsional imkoniyatlari va muammolarini aniqlash hamda oilaga yo‘naltirilgan ijtimoiy xizmat modelini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

1. Nogironligi bo‘lgan bolalarni tarbiyalayotgan oilalarni ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashning nazariy asoslari

1.1. Ijtimoiy himoya nazariyasi

Ijtimoiy himoya davlat, jamiyat va boshqa institutlarning aholining ijtimoiy xavf-xatarlarga duch kelgan qatlamlarini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan institutsional mexanizmlari majmuini anglatadi. Samarali ijtimoiy himoya kamida to‘rtta komponentni birlashtirishi lozim:

1. daromadni qo‘llab-quvvatlash;
2. ijtimoiy xizmatlar;
3. tibbiy va rehabilitatsiya xizmatlari;
4. ta’lim va mehnatga integratsiya.

1.2. Tibbiy model va ijtimoiy model

Nogironlikni tushuntirishda tibbiy model va ijtimoiy model o‘rtasidagi farq fundamental ahamiyatga ega. Tibbiy model nogironlikni asosan shaxsning sog‘lig‘i yoki funksional cheklovi bilan izohlaydi. Bunday yondashuvda asosiy vazifa tashxis qo‘yish, davolash va rehabilitatsiya qilishga qaratiladi. O‘zbekiston ijtimoiy himoya tizimida so‘nggi yillarda tibbiy modeldan ijtimoiy modelga o‘tish siyosiy yo‘nalishi kuchaygan. UNICEFning O‘zbekiston bo‘yicha tahlilida ham 2022–2024-yillardagi prezident qarorlari ijtimoiy modelga o‘tish va assistiv texnologiyalar bilan ta’minlashga urg‘u bergani qayd etilgan.

1.3. Inson huquqlari asosidagi yondashuv

Inson huquqlari asosidagi yondashuv nogironligi bo‘lgan bolani ijtimoiy yordamning passiv oluvchisi emas, balki huquq egasi sifatida ko‘radi. Bu yondashuvning asosiy prinsiplari quyidagilardan iborat:

- kamsitmaslik;
- teng imkoniyat;
- inson qadr-qimmat;
- qaror qabul qilishda ishtirok etish;
- davlatning javobgarligi;
- xizmatlardan foydalanish imkoniyatining tengligi.

O‘zbekiston BMTning Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasini ratifikatsiya qilgan. Shu sababli nogironligi bo‘lgan bolalar va ularning oilalariga oid milliy siyosat xalqaro inson huquqlari standartlari bilan hamohang rivojlanishi lozim.

1.4. Ijtimoiy inklyuziya

Ijtimoiy inklyuziya nogironligi bo‘lgan bolalarning ta’lim, sog‘liqni saqlash, madaniyat, sport va jamoat hayotida boshqa bolalar bilan teng ishtirok etishini anglatadi.

Inklyuziya faqat bolani umumiy maktabga joylashtirishdan iborat emas. Agar bola maktabga qabul qilinsa-yu, biroq:

- bino jismoniy jihatdan moslashmagan;

- o'qituvchi maxsus pedagogik tayyorgarlikka ega emas;
- individual ta'lim yondashuvi mavjud emas;
- psixologik xizmat yetarli emas;
- assistiv texnologiyalar mavjud emas,

u holda formal inklyuziya mavjud bo'lsa-da, real inklyuziya ta'minlanmagan bo'ladi.

1.5. Oilaga yo'naltirilgan ijtimoiy xizmat modeli

Nogironligi bo'lgan bolaning ehtiyojini faqat bolaning o'zi bilan chegaralash ilmiy va amaliy jihatdan yetarli emas. Bola oilaning bir qismi bo'lgani sababli uning farovonligi oilaning umumiy ijtimoiy-iqtisodiy holatiga bog'liq. Oilaga yo'naltirilgan model quyidagi savollarga javob izlaydi:

- Oila nimaga muhtoj?
- Ota-onaning asosiy muammosi nima?
- Bola uchun qanday xizmat zarur?
- Ota-onaning parvarish yuklamasi qanchalik yuqori?
- Oilaning daromad manbai saqlanib qolganmi?
- Qaysi xizmatlarni davlat yoki nodavlat tashkilot taqdim eta oladi?

Bu modelda ijtimoiy xodim oilani xizmatlardan xizmatlarga yo'naltiruvchi oddiy "vositachi" emas, balki oilaning individual holatini boshqaruvchi case-manager vazifasini bajarishi kerak.

2. Amaldagi ijtimoiy himoya tizimi va davlat tomonidan ko'rsatilayotgan xizmatlar

Prezident huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligi ijtimoiy himoya va ijtimoiy xizmatlar sohasidagi yagona davlat siyosatini shakllantirish va amalga oshirish bo'yicha vakolatli institut sifatida tashkil qilindi. "Inson" ijtimoiy xizmatlar markazlari orqali xizmatlarni tuman va mahalla darajasida ko'rsatish modeli rivojlantirildi. Mazkur tizimning nogironligi bo'lgan bolali oilalar uchun asosiy afzalligi — xizmatlarni alohida vazirlik va idoralardan izlash zaruratini qisqartirish imkoniyatidir.

Asosiy xizmat yo'nalishlari

Nogironligi bo'lgan bolalar va ularning oilalari uchun quyidagi yo'nalishlar muhim:

- ijtimoiy xizmat;
- nafaqa va moddiy yordam;
- reabilitatsiya;
- texnik reabilitatsiya vositalari;
- tibbiy-ijtimoiy xizmatlar;
- ta'limga yo'naltirish;
- inklyuziv ta'lim;
- psixologik maslahat;
- oilaviy maslahat;
- bandlik xizmatlari;
- kunduzgi parvarish;
- uyda ijtimoiy xizmat.

2025-yilgi PQ-41-son qaror bu tizimga yangi muhim komponent — nogironligi bo'lgan bolalar uchun kunduzgi parvarish xizmatini kiritdi.

3. Kunduzgi parvarish va erta aralashuv: oilaga yo'naltirilgan yangi mexanizm

2025-yil 3-fevraldagi PQ-41-son qaror nogironligi bo'lgan bolalar uchun ijtimoiy xizmatlarni kengaytirish nuqtayi nazaridan muhim bosqich bo'ldi.

Qarorga muvofiq, 3 yoshdan 18 yoshgacha nogironligi bo'lgan bolalar uchun davlat-xususiy sheriklik asosida kunduzgi parvarish xizmatlarini joriy etish belgilandi. Xizmat 2025-yil 1-martdan boshlab ayrim hududlarda tajriba tariqasida yo'lga qo'yilib, 1-oktabrgacha boshqa hududlarga ham kengaytirish nazarda tutilgan.

4. Zamonaviy statistik ma'lumotlar asosida tahlil

4.1. Nogironligi bo'lgan shaxslar va bolalar soni

Ijtimoiy himoya milliy agentligi ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekistonda **2025-yil 1-avgust holatiga 1 055 770 nafar nogironligi bo'lgan shaxs** qayd etilgan. Shundan **174 287 nafari 18 yoshgacha bo'lgan bolalardir.**

Hisob-kitobga ko'ra:

$$174\,287 / 1\,055\,770 \times 100 \approx 16,51 \text{ foiz.}$$

Demak, 2025-yil 1-avgust holatiga ro'yxatga olingan nogironligi bo'lgan shaxslarning taxminan **har oltinchisi 18 yoshgacha bo'lgan bola** hisoblanadi.

Bu ko'rsatkich ijtimoiy siyosatda bolalarga qaratilgan maxsus xizmatlar zaruratini ko'rsatadi.

Agentlik ma'lumotida 1 055 770 nafar nogironligi bo'lgan shaxsning 96 699 nafari I guruh, 711 842 nafari II guruh va 72 942 nafari III guruh nogironligiga ega ekani ko'rsatilgan. 477 515 nafari ayollar, 578 255 nafari erkaklardir.

Shuningdek, 2025-yilning dastlabki yetti oyida 64 106 nafar shaxsga birlamchi, 150 277 nafar shaxsga qayta nogironlik belgilangan.

Mazkur ko'rsatkichlar nogironlikni aniqlash tizimining doimiy ravishda yangi holatlar bilan to'ldirilayotganini ko'rsatadi. Biroq birlamchi nogironlik sonini bolalar sonining o'sishi bilan to'g'ridan-to'g'ri tenglashtirish mumkin emas, chunki 64 106 ko'rsatkich barcha yosh guruhlarini qamrab oladi.

4.2. 2023-yildagi UNICEF ma'lumotlari bilan taqqoslash

UNICEFning O'zbekiston bo'yicha 2024-yilda e'lon qilingan tahliliy materialida 2023-yilda **161 901 nafar bola** "established disability" maqomida qayd etilgani ko'rsatilgan. Ulardan 93 121 nafari o'g'il bolalar va 68 780 nafari qiz bolalardir.

2025-yil 1-avgustdagi milliy ma'lumotdagi 174 287 nafar ko'rsatkich 2023-yildagi UNICEF ma'lumotidan yuqori. Mutlaq farq:

$$174\,287 - 161\,901 = 12\,386 \text{ nafar.}$$

Biroq bu farqni "ikki yil ichida nogironligi bo'lgan bolalar soni aynan 12 386 nafarga oshgan" deb talqin qilish noto'g'ri bo'ladi. Chunki ma'lumotlarning sanasi va hisoblash tizimlari bir xil emas. Ilmiy-statistik tahlilda indikatorning metodologiyasi bir xil bo'lmaganda vaqt qatori sifatida bevosita taqqoslashdan saqlanish lozim.

Bu holatning o'zi O'zbekistonda nogironligi bo'lgan bolalar bo'yicha yagona, muntazam va ochiq ma'lumotlar bazasini rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi.

4.3. Birinchi marta bolalikdan nogironlik belgilangan bolalar

Milliy statistika qo'mitasining SIAT ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yilda birinchi marta bolalikdan nogironligi bo'lgan deb topilgan o'g'il bolalar soni **16 718 nafarni** tashkil qilgan.

Ushbu ko'rsatkich 2021-yildagi 20 330 nafardan past.

Qiz bolalar bo'yicha 2024-yilgi ko'rsatkich **14 843 nafar** bo'lgan; 2021-yilda bu ko'rsatkich 17 310 nafarni tashkil qilgan.

Demak, 2021–2024-yillarda birinchi marta bolalikdan nogironligi bo'lgan deb topilgan o'g'il va qiz bolalar ko'rsatkichlarida pasayish kuzatilgan:

- o'g'il bolalarda: 20 330 dan 16 718 nafargacha;
- qiz bolalarda: 17 310 dan 14 843 nafargacha.

Biroq bu ko'rsatkichlar "nogironligi bo'lgan bolalarning umumiy soni kamaydi" degan xulosani bermaydi. Birinchi marta belgilash — ma'lum davrda yangi aniqlangan holatlar ko'rsatkichi, umumiy ro'yxatdagi bolalar soni esa boshqa indikator hisoblanadi.

5. Nogironligi bo'lgan bolani tarbiyalayotgan oilalarning ijtimoiy-iqtisodiy muammolari

Nogironligi bo'lgan bolani tarbiyalayotgan oilaning xarajatlari odatdagi oilalarga nisbatan qo'shimcha xarajatlarni yuzaga keltirishi mumkin. Ular:

- tibbiy xizmat;
- dori-darmon;
- reabilitatsiya;
- transport;
- maxsus ovqatlanish;
- assistiv vositalar;
- maxsus ta'lim;
- xususiy mutaxassislar;
- parvarish xizmatlari bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Shu sababli faqat oilaning umumiy daromadini o'lchash yetarli emas. Ijtimoiy siyosatda **nogironlik bilan bog'liq qo'shimcha xarajatlar** ham hisobga olinishi kerak.

UNICEF O'zbekistondagi ijtimoiy himoya tizimi nogironligi bo'lgan shaxslarning assistiv vositalar, reabilitatsiya va qo'llab-quvvatlash xizmatlari uchun qo'shimcha xarajatlarini har doim ham to'liq qamrab olmasligini qayd etadi. Parvarishning yuqori darajasi ota-onalardan birining, ko'pincha asosiy parvarish qiluvchining, ish vaqtini qisqartirishiga yoki mehnat bozoridan vaqtincha chiqishiga olib kelishi mumkin.

Bu ikki tomonlama iqtisodiy ta'sir yaratadi:

birinchidan, oila qo'shimcha xarajatlarga duch keladi;

ikkinchidan, parvarish qiluvchi ota-onaning daromad topish imkoniyati kamayadi.

Shuning uchun oilani qo'llab-quvvatlash siyosati nafaqa bilan bir qatorda ota-onaning bandligini saqlab qolish mexanizmlarini ham o'z ichiga olishi kerak.

6. Mavjud muammolar va ularning sabablari: tanqidiy tahlil

6.1. Muammo: xizmatlarning parchalanib ketishi

Muammo: oila tibbiy, ijtimoiy, ta'lim va reabilitatsiya xizmatlari uchun turli muassasalarga murojaat qilishi mumkin.

Sabab: tarixan ijtimoiy xizmatlar turli idoralar o'rtasida taqsimlangan.

Mavjud mexanizm: Ijtimoiy himoya milliy agentligi va "Inson" markazlari orqali xizmatlarni integratsiya qilish.

Kamchilik: yangi tizim shakllanayotganligi sababli hududlar o'rtasida xizmatlar hajmi va sifati bir xil bo'lmasligi mumkin.

Taklif: har bir nogironligi bo'lgan bola uchun individual oilaviy ijtimoiy xizmat rejasi joriy qilinishi lozim. Bitta ijtimoiy xodim oilaning case-manageri sifatida barcha xizmatlarning bajarilishini kuzatishi kerak.

6.2. Muammo: ta'limdagi real inklyuziya va formal inklyuziya o'rtasidagi tafovut

Muammo: bolani maktabga qabul qilishning o'zi uning to'liq inklyuziyasini anglatmaydi.

Sabab: moslashtirilgan infratuzilma, maxsus pedagoglar, psixologlar, individual o'quv dasturlari va assistiv texnologiyalar yetishmasligi mumkin.

Mavjud mexanizm: PQ–4860-son qaror va 638-son Vazirlar Mahkamasi qarori.

Kamchilik: hududlar bo'yicha imkoniyatlar bir xil emasligi va kadrlar salohiyatidagi tafovutlar.

Taklif: inklyuziv ta'limni baholashda "qancha bola maktabga qabul qilindi?" ko'rsatkichidan tashqari "qancha bola darsda to'laqonli ishtirok etdi?" indikatorini joriy qilish.

6.3. Muammo: ota-onalarning parvarish yuklamasi

Muammo: ota-onalardan biri uzoq muddatli parvarish sababli ish faoliyatini qisqartirishi mumkin.

Sabab: kunduzgi parvarish va qisqa muddatli respite xizmatlarining yetarli emasligi.

Mavjud mexanizm: 2025-yildan kunduzgi parvarish xizmatini davlat-xususiy sheriklik asosida tashkil etish.

Kamchilik: xizmatning hududiy qamrovi va amaliy quvvati hali rivojlanish bosqichida.

Taklif: kunduzgi parvarish bilan bir qatorda haftalik yoki qisqa muddatli "respite care" xizmatlarini ham joriy qilish.

6.4. Muammo: axborot yetishmasligi

Parlament materiallarida ijtimoiy himoya tizimida ko'plab xizmatlar mavjud bo'lishiga qaramay, ayrim fuqarolar ularning mavjudligidan xabardor emasligi, jumladan, nogironligi bo'lgan farzandini parvarishlash nafaqasini olishi mumkin bo'lgan ota-onalarning bir qismi ushbu imkoniyatdan foydalanmayotgani qayd etilgan.

Sabab: xizmatlar haqidagi ma'lumotlarning murakkabligi va aholining huquqiy-ijtimoiy savodxonligi yetarli emasligi.

Mavjud mexanizm: "Inson" markazlari va mahalladagi ijtimoiy xodimlar.

Kamchilik: xizmat haqida ma'lumot olish ko'pincha fuqaroning o'z faolligiga bog'liq.

Taklif: "proaktiv ijtimoiy himoya" mexanizmini kuchaytirish — tizimda bola nogironligi qayd etilganda, oila olishi mumkin bo'lgan xizmatlar ro'yxati avtomatik shakllantirilishi kerak.

6.5. Muammo: statistik ma'lumotlarning integratsiyasi

Muammo: nogironligi bo'lgan bolalar haqidagi turli ma'lumotlar turli tashkilotlar va turli metodologiyalarda shakllanadi.

Sabab: tibbiyot, ta'lim, ijtimoiy himoya va statistika tizimlaridagi ma'lumotlar bazalari tarixan alohida yuritilgan.

Mavjud mexanizm: Yagona milliy ijtimoiy himoya tizimini raqamlashtirish va ijtimoiy xizmatlarni elektron platformalarga o'tkazish.

Kamchilik: turli indikatorlarning ta'riflari va yangilanish davri bir xil bo'lmasligi mumkin.

Taklif: nogironligi bo'lgan bolalar bo'yicha milliy statistik registr va ochiq ma'lumotlar panelini yaratish.

7. Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish bo'yicha takliflar

7.1. Individual oilaviy ijtimoiy xizmat rejasini joriy qilish

Har bir nogironligi bo'lgan bola uchun quyidagi komponentlardan iborat yagona reja ishlab chiqilishi taklif etiladi:

- bolaning funksional ehtiyojlari;
- ta'lim ehtiyoji;
- tibbiy ehtiyoj;

- reabilitatsiya ehtiyoji;
- oilaning daromad holati;
- ota-onaning bandligi;
- transport ehtiyoji;
- psixologik yordam;
- kunduzgi parvarish ehtiyoji.

Reja har 6–12 oyda qayta ko‘rib chiqilishi lozim.

7.2. “One-stop” xizmat mexanizmini kuchaytirish

Ota-onani turli idoralarga yuborish o‘rniga “Inson” markazida bitta murojaat asosida xizmatlar paketini shakllantirish maqsadga muvofiq.

Buning uchun:

ijtimoiy xodim → ehtiyojni baholash → xizmatlar paketi → yo‘naltirish → bajarilishini monitoring qilish

algoritmi joriy qilinishi kerak.

7.3. Parvarish qiluvchi ota-onalar bandligini qo‘llab-quvvatlash

Ota-onalarga:

- moslashuvchan ish vaqti;
- masofaviy ish;
- kasbga qayta tayyorlash;
- kichik biznes dasturlari;
- kunduzgi parvarish xizmatlari orqali yordam berish lozim.

Bunday mexanizm oilaning faqat nafaqaga qaramligini kamaytirib, uning iqtisodiy mustaqilligini kuchaytiradi.

7.4. Uyda ko‘rsatiladigan xizmatlarni kengaytirish

Og‘ir funksional cheklovlarga ega bolalar uchun barcha xizmatlarni markazga borish orqali olish amaliy jihatdan qiyin.

Shu sababli:

- uyda reabilitatsiya;
- ijtimoiy xodim tashrifi;
- psixologik maslahat;
- pedagogik maslahat;
- assistiv texnologiyalardan foydalanishni o‘rgatish xizmatlarini kengaytirish lozim.

7.5. Psixologik yordamni standart xizmatga aylantirish

Nogironligi bo‘lgan bola oilasining ehtiyojlarini baholashda ota-onaning psixologik holati ham alohida indikator sifatida qayd etilishi lozim.

“Inson” markazlarida psixologik xizmat:

- individual konsultatsiya;
- ota-onalar guruhi;
- stressni boshqarish;
- boshqa oilalar bilan tajriba almashish formatlarida tashkil qilinishi mumkin.

7.6. Inklyuziv ta’limning sifat indikatorlarini ishlab chiqish

Inklyuziv ta’lim bo‘yicha monitoringda quyidagi indikatorlar kiritilishi taklif etiladi:

- maktabga qabul qilingan nogironligi bo‘lgan bolalar soni;
- muntazam qatnashayotgan bolalar ulushi;
- individual ta’lim rejasiga ega bolalar ulushi;

- maxsus pedagog mavjudligi;
- psixologik xizmat mavjudligi;
- moslashtirilgan infratuzilma;
- assistiv texnologiyalardan foydalanish;
- ta'lim natijalari.

Bu yondashuv “qamrov”dan “natija”ga o'tishni ta'minlaydi.

7.7. Milliy statistik monitoringni kuchaytirish

Nogironligi bo'lgan bolalar bo'yicha yagona statistik tizim quyidagi ma'lumotlarni integratsiya qilishi kerak:

- yosh;
- jins;
- hudud;
- nogironlik turi;
- ta'lim shakli;
- rehabilitatsiya xizmatlaridan foydalanish;
- kunduzgi parvarishdan foydalanish;
- oilaning ijtimoiy holati;
- oila oladigan nafaqa va xizmatlar;
- institutsional parvarish holati.

Bunda shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish talablari qat'iy saqlanishi kerak.

Xulosa

O'zbekistonda nogironligi bo'lgan bolalarni tarbiyalayotgan oilalarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimi so'nggi yillarda institutsional jihatdan sezilarli darajada yangilanmoqda. Konstitutsiyaning ijtimoiy davlat tamoyillari, “Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida”gi Qonun, “Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida”gi Qonun hamda inklyuziv ta'limga oid normativ hujjatlar ushbu siyosatning huquqiy poydevorini shakllantiradi. 2025-yil 1-avgust holatiga O'zbekistonda 1 055 770 nafar nogironligi bo'lgan shaxs qayd etilgan bo'lib, ularning 174 287 nafari 18 yoshgacha bo'lgan bolalardir. Bu nogironligi bo'lgan shaxslarning qariyb 16,5 foizini bolalar tashkil etishini ko'rsatadi. Shu bilan birga, 2024-yilda birinchi marta bolalikdan nogironligi bo'lgan deb topilgan o'g'il bolalar 16 718 nafar, qiz bolalar esa 14 843 nafarni tashkil etgan. Ushbu ko'rsatkichlar yangi aniqlanayotgan holatlarni monitoring qilishning muhimligini ko'rsatadi. Tahlil shuni ko'rsatadiki, nogironligi bo'lgan bolalar masalasi bolaning tibbiy ehtiyojlari bilan chegaralanmaydi. Oilaning moliyaviy holati, ota-onaning bandligi, parvarish yuklamasi, ta'lim, transport, psixologik xizmat, axborot va ijtimoiy xizmatlardan foydalanish imkoniyati bolaning farovonligiga bevosita ta'sir qiladi.

Shu sababli ijtimoiy siyosatning markazida “nogironligi bo'lgan bolaga yordam” emas, **“bola va uning oilasini kompleks qo'llab-quvvatlash”** konsepsiyasi turishi kerak. 2023-yildan boshlab “Inson” ijtimoiy xizmatlar markazlarining tashkil etilishi, ijtimoiy xizmatlarni mahalla darajasiga tushirish, individual yondashuv va 2025-yildan kunduzgi parvarish xizmatlarini joriy qilish ushbu modelga o'tish uchun muhim institutsional asos yaratmoqda. Biroq tizimning keyingi rivojlanish bosqichida asosiy e'tibor xizmatlar sonini ko'paytirishdan tashqari, **ularning hududiy tengligi, sifati, natijadorligi va oilaga real ta'sirini o'lchashga** qaratilishi zarur. Ilmiy-amaliy nuqtayi nazardan eng maqbul model quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

erta aniqlash → individual ehtiyojni baholash → individual oilaviy reja → kompleks xizmat → case-management → muntazam monitoring → natijani baholash.

Bunday model nogironligi bo'lgan bolani oilasidan ajratishga emas, aksincha, bolaning oilada va jamiyatda to'laqonli yashashi uchun zarur sharoitlarni yaratishga xizmat qiladi. Bu esa O'zbekistonning konstitutsiyaviy ijtimoiy davlat tamoyili, nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlariga oid milliy qonunchilik va BMTning Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasida belgilangan inklyuziya va tenglik tamoyillariga mos keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 2023-yil 30-aprel. Ayniqsa 57- va 78-moddalar.
2. O'zbekiston Respublikasining "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi Qonuni. 2008-yil 7-yanvar, O'RQ-139-son. [LexUZ — O'RQ-139-son Qonun](#)
3. O'zbekiston Respublikasining "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi Qonuni. 2020-yil 15-oktabr, O'RQ-641-son.
4. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O'RQ-637-son. [LexUZ — "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun](#)
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni. 2017-yil 1-dekabr, PF-5270-son. [LexUZ — PF-5270-son Farmon](#)
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. 2020-yil 13-oktabr, PQ-4860-son. [LexUZ — PQ-4860-son qaror](#)
7. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi qarori. 2021-yil 12-oktabr, 638-son. [LexUZ — 638-son qaror](#)
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Aholiga sifatli ijtimoiy xizmat va yordam ko'rsatish hamda uning samarali nazorat tizimini yo'lga qo'yish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmoni. 2023-yil 1-iyun. Ijtimoiy himoya milliy agentligi faoliyatining institutsional asosi.
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Aholiga ijtimoiy xizmatlar va yordamlar ko'rsatish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. 2023-yil 28-sentabr. "Inson" ijtimoiy xizmatlar markazlari va mahalla darajasidagi xizmatlar.
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Nogironligi bo'lgan bolalarga ijtimoiy xizmat va yordam ko'rsatish tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori. 2025-yil 3-fevral, PQ-41-son.
11. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Nogironligi bo'lgan bolalar uchun kunduzgi parvarish xizmatini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. 2025-yil 27-fevral, 126-son.
12. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. **Ijtimoiy soha statistikasi: Nogironlik statistikasi.** 2025-yilgi ma'lumotlar bazasi. [Milliy statistika qo'mitasi — Ijtimoiy soha statistikasi](#)
13. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi, SIAT. **Nogironligi bo'lgan bolalar uchun internat uylari soni.** 2000–2024-yillar. [SIAT statistik ma'lumotlar bazasi](#)

Statistik ma'lumotlar bo'yicha metodologik izoh

Maqoladagi eng muhim statistik ko'rsatkichlar ataylab turli yillar bilan berildi. **2025-yil 1-avgustdagi 174 287 nafar nogironligi bo'lgan bola** — Ijtimoiy himoya milliy agentligining eng yangi topilgan milliy ko'rsatkichi. 2026-yil avgust holatiga undan yangiroq, butun O'zbekistonni qamrab olgan rasmiy ko'rsatkich topilmadi.

2024-yilga oid 16 718 nafar o'g'il bola va 14 843 nafar qiz bola esa Milliy statistika qo'mitasining yillik SIAT ma'lumotlaridan olingan.

Shu bois maqolada turli metodologik manbalarni sun'iy ravishda bitta vaqt qatoriga birlashtirishdan saqlanildi. Bu ilmiy maqola uchun muhim metodologik talab hisoblanadi.